

Patriarhul: Activitatea Comisiei de Pictură Bisericească - o lucrare misionară de promovare a iconografiei ortodoxe

La ședința de constituire a Comisiei de Pictură Bisericească, pentru mandatul 2021-2024, care s-a desfășurat în Palatul Patriarhiei, luni, 01 februarie 2021, Patriarhul Daniel a rostit un cuvânt în care a prezentat atribuțiile și proiectele de viitor ale instituției.

Mesajul integral:

Activitatea Comisiei de Pictură Bisericească - o lucrare misionară de promovare a iconografiei ortodoxe

I. Atribuțiile Comisiei de Pictură Bisericească

Comisia de Pictură Bisericească (CPB) a Patriarhiei Române funcționează în cadrul Sectorului Cultură și Patrimoniu Religios al Administrației Patriarhale și este un organism central administrativ ale cărui competențe sunt conferite de Statutul privind organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, de Regulamentul pentru organizarea și funcționarea CPB, de hotărârile organismelor centrale bisericești și de către Patriarhul României[1].

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române este „cea mai înaltă autoritate bisericească din Patriarhia Română, care supraveghează din punct de vedere dogmatic, liturgic și canonic, lucrările de arhitectură, pictură, sculptură și alte forme de artă bisericească ortodoxă”[2], iar Patriarhul României este președintele CPB, care convoacă și prezidează ședințele acesteia, personal sau prin delegați, numește, sancționează și revocă membrii CPB, aprobă, modifică sau respinge hotărârile CPB în orice problemă adusă în dezbateră[3].

Comisia de Pictură Bisericească supraveghează și controlează modul de aplicare a prevederilor statutare și regulamentare bisericești, a hotărârilor organismelor centrale bisericești și ale Patriarhului României, privind păstrarea unității dogmatice, artistice și de execuție a lucrărilor de artă bisericească în Biserica

Ortodoxă Română[4].

Totodată, Comisia de Pictură Bisericească inițiază norme și propune măsuri privind respectarea și promovarea artei bisericești bizantine tradiționale în Biserica Ortodoxă Română, aplică hotărârile Sfântului Sinod referitoare la arta bisericească și supraveghează, din punct de vedere liturgic-dogmatic, artistic și tehnic, realizarea lucrărilor de pictură bisericească ortodoxă, pregătește și autorizează specialiști în arta bisericească și specialiști restauratori, atestați de Ministerul Culturii și Patrimoniului, de credință creștină ortodoxă, cu drept de lucru în bisericile ortodoxe și în edificiile de patrimoniu ortodox[5].

De asemenea, Comisia de Pictură Bisericească verifică, întocmește referate și avizează caiete de sarcini, proiecte iconografice, devize estimative, dosare de licitație, contracte de execuție, precum și procese-verbale de recepție parțială/definitivă înaintate de unitățile bisericești prin Centrele eparhiale, cercetează la fața locului, prin membri sau delegați, cu binecuvântarea chiriarhului locului, lucrările de pictură bisericească și hotărăște în legătură cu cele constatate[6].

Pe lângă responsabilitățile curente, incluse în ordinea de zi a ședințelor ordinare sau extraordinare, responsabilități ce-i revin potrivit statutelor și regulamentelor bisericești, CPB este chemată acum, pe durata prezentului mandat, în calitate sa de cel mai competent for central, cu rol consultativ, în probleme de artă bisericească de pe teritoriul Patriarhiei Române, să răspundă prompt unor necesități imperioase, resimțite de câțiva ani în domeniul picturii și restaurării bisericești.

Avem aici în vedere elaborarea, cu concursul specialiștilor recunoscuți din țară, a unui Îndrumător iconografic și a unui Normativ pentru restaurarea patrimoniului bisericesc aflat în uzul cultic (componente artistice și patrimoniu mobil).

II. Comisia de Pictură Bisericească elaborează îndrumări pentru a promova iconografia ortodoxă

Potrivit comentariilor mistagogice patristice, iconografia și arhitectura se articulează armonios într-un ansamblu unitar – lăcașul bisericesc – la baza căruia se află un profund simbolism liturgico-dogmatic.

Spațiul eclezial este o veritabilă „sinteză a artelor”, „în care totul se leagă de tot, fiind subordonat unui singur scop”[7]: „comuniunea în adorarea lui Dumnezeu a întregii Biserici, atât a celei nevăzute, Biserica triumfătoare, cât și a celei văzute, Biserica luptătoare”[8].

„Într-o unitate de timp, anul liturgic, este condensată întreaga istorie a mântuirii; simetric, într-o unitate spațială, locașul bisericesc, este concentrată vizual aceeași istorie a mântuirii, Iconomia, încât, spațial și temporal, Biserica - Liturghie este icoana vie, dinamică a Iconomiei.

O emblemă desăvârșită a acesteia este cea oferită de însăși așezarea cinstitelor Daruri pe Discos la săvârșirea Proskomidiei ... într-o taxinomie (ordine) ce constituie nucleul însuși al Liturghiei, dar și al programului iconografic”[9].

Programul iconografic al unei biserici cuprinde numeroase personaje și scene sfinte, care, precum „filele unei cărți ce nu se pot alătura și coase fără ordine”, se cere elaborat și lecturat într-o ordine precisă[10], urmând ierarhia prototipurilor sfinte și a spațiilor arhitecturale.

Pornind de la comentariile mistagogice scrise de Părinții și Scriitorii bisericești din epoca bizantină, care pun în lumină simbolismul liturgico-dogmatic al spațiului eclezial, factor determinant în conturarea programelor iconografice ortodoxe, noul Îndrumător iconografic este menit să devină un ghid practic, indispensabil atât specialiștilor din domeniu, cât și teologilor și slujitorilor altarelor.

Având structura unui compendiu riguros documentat și elaborat, el va trebui să surprindă dintr-o perspectivă interdisciplinară (istorică, teologică și artistică) temele principale ale picturii bisericești ortodoxe, cuprinzând câteva secțiuni, bogat ilustrate acolo unde este cazul și însoțite fiecare de câte un amplu și actualizat repertoriu bibliografic. Aceste secțiuni pot fi:

1. Mistagogia patristică și simbolismul liturgico-dogmatic al lăcașului de cult;
2. Noțiuni de teologia icoanei;
3. Noțiuni de arhitectură bisericească;
4. Ansambluri murale de pictură bizantină și post-bizantină,
5. Ansambluri murale de pictură bisericească din România (Țara Românească, Moldova și Transilvania), capitole menite să evidențieze, într-o succesiune cronologică, evoluția programelor iconografice și a formelor de expresie stilistică atât din spațiul românesc, cât și din cel bizantin sau de influență bizantină;
6. Erminiile de pictură bizantină;

7. Noțiuni de iconografie bizantină și post-bizantină, care să surprindă aspectele principale referitoare la reprezentarea diferitelor categorii de sfinți și a scenelor, atât în ansamblurile murale, cât și într-o serie de piese ce compun patrimoniul mobil (icoane, miniaturi, reliefuri sculptate, orfevrărie, broderii etc). Aspectele avute în vedere aici sunt: surse de inspirație (biblice, liturgice, iconografice, aghiografice, istorice), aspecte privind compoziția, cromatică și canonul de proporții, vestimentația și accesoriile, prescripțiile privitoare la fizionomiile personajelor;
8. Noțiuni privind tehnicile tradiționale de pictură bisericească.

Potrivit teologiei ortodoxe, sfintele icoane își împlinesc menirea lor în viața Bisericii în plan dogmatic și liturgic. Părinții bizantini apărători ai icoanelor nu definesc icoana drept o simplă creație artistică, ci drept pecete sau amprentă a arhetipului, în sensul unei icoane „nefăcute de mână”.

Mai precis, icoana nu este produsul imaginației artistului, ci ea redă fidel forma văzută a arhetipului cu care se află în relație, prin rugăciune. Rolul iconarului constă în întipărirea, cu ajutorul meșteșugului artistic, sub călăuzirea harului, a formei văzute și a numelui acestuia în materia icoanei, prin care ipostasul sfântului se face văzut și prezent[11].

„Această înscriere a numelui și această asemănare formală cu modelul, remarcă Pr. M. Quenot, sunt cele care formează icoana, ce-i conferă identitatea, dimensiunea ipostatică ce creează relația”[12].

De aceea, în momentul în care forma întipărită a prototipului se șterge, icoana își pierde sfințenia și nu mai poate fi închinată sau venerată, aceasta „rămâne doar materie neînchinată, ca una ce nu are nimic comun cu asemănarea”[13].

Dacă în teologia și iconografia bizantină accentul cade pe relația icoanei cu arhetipul, din a cărui sfințenie credinciosul închinător se împărtășește prin rugăciune în fața icoanei, în schimb în Occidentul creștin, accentul s-a concentrat pe funcția pedagogică sau didactică a icoanei, iar din zorii Renașterii s-a impus tabloul religios, perceput ca operă artistică, de autor, individuală, nu eclesială.

Această perspectivă, accentuată de modernitatea secularizată, a determinat constituirea unor principii științifice ale restaurării, în care preocuparea principală este de a prezerva opera de artă în forma sa originală, orice intervenție de integrare cromatică fiind percepută ca o denaturare a operei și implicit respinsă.

Desigur, aceste principii ale restaurării științifice nu pot fi aplicate într-un mod nediscriminatoriu sau absolut în cazul patrimoniului bisericesc aflat în uzul cultic al

unei comunități liturgice vii, care se află în relație spirituală cu sfinții pictați în icoane. În același timp, însă, trebuie să se evite arbitrariul unor inițiative individuale care, prin integrare cromatică excesivă, denaturează opera în sine.

Întrucât CPB este mandată să „supravegheze și să controleze păstrarea unității dogmatice, artistice și de execuție a lucrărilor de artă bisericească în Biserica Ortodoxă Română”[14], invităm pe toți membrii CPB ca pe durata mandatului care începe astăzi, împreună și cu alți specialiști consacrați în domeniu, să elaboreze un Normativ de restaurare a patrimoniului bisericesc aflat în uz cultic.

Răspunzând unor nevoi reale din viața Bisericii noastre, acest Normativ va urmări fixarea și implementarea unor principii de bază și a unor reguli practice, menite pe de-o parte, să evite denaturarea aspectului original al ansamblului pictural, iar, pe de altă parte, să facă posibilă îndeplinirea funcției liturgico-dogmatice a ansamblului mural, evitând transformarea spațiului liturgic comunitar într-un simplu ansamblu muzeal.

Exprimându-ne speranța și încrederea că aceste două importante obiective, Îndrumător iconografic și Normativ de restaurare a patrimoniului bisericesc aflat în uz cultic, vor putea fi duse la îndeplinire în perioada următorilor patru ani, dorim membrilor Comisiei de Pictură Bisericească un mandat plin de realizări răspunzând problemelor pe care sunt chemați să le rezolve, cu pregătire temeinică, discernământ și fidelitate față de Sfânta Tradiție iconografică a Bisericii ce are ca scop principal cultivarea comuniunii de iubire a oamenilor cu Dumnezeu și cu sfinții Săi.

Întrucât sfințirea omului prin legătura cu Dumnezeu Cel Unul Sfânt este scopul principal al Liturghiei bizantine, al Muzicii bizantine și al Iconografiei bizantine, activitatea Comisiei de Pictură Bisericească este o lucrare misionară, de promovare a teologiei și a spiritualității liturgice ortodoxe.

† Daniel

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

[1] Cf. Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Comisiei de Pictură Bisericească a Patriarhiei Române, cap. I, art. 4, 1, p. 5.

[2] Cf. Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Comisiei de Pictură Bisericească..., cap. I, art. 1, p. 4.

[3] Cf. Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Comisiei de Pictură Bisericească..., cap. I, art. 2, p. 4.

[4] Cf. Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Comisiei de Pictură

Bisericească..., cap. I, art. 2, a, p. 5.

[5] Cf. Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Comisiei de Pictură Bisericească..., cap. I, art. 2, b-e, p. 5.

[6] Cf. Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Comisiei de Pictură Bisericească..., cap. I, art. 2, i, k, p. 5.

[7] Pr. Pavel Florensky, Iconostasul, traducere și cronologie de Pr. Boris Buzilă, Ed. Anastasia, București, 2009, p. 51-52.

[8] Adrian Matei Alexandrescu, Programul iconografic de tradiție bizantină și variante ale sale în pictura bisericilor din București, Ed. Basilica, București, 2017, p. 26.

[9] A. M. Alexandrescu, „Icoana în iconomia mântuirii. Erminia picturii bizantine și arta creștină eclezială”, în: Studii Teologice, LI (1999), 1-2, p. 24.

[10] I. D. Ștefănescu, Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești, Ed. Meridiane, București, 1973, p. 54.

[11] Cf. Sfântul Nichifor Mărturisitorul, Antirrheticul I împotriva lui Mamona, 30, în: nicephore, Discours contre les iconoclastes, traducere în limba franceză, prezentare și note de Marie-José Mondzain-Baudinet, Ed. Klincksieck, Paris, 1989, p. 111.

[12] Pr. Michel Quenot, De la icoană la ospățul nupțial. Chipul, Cuvântul și Trupul lui Dumnezeu, ediție îngrijită de Ștefan Ionescu-Berechet și Adrian Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, București, 2007, p. 231.

[13] Sfântul Teodor Studitul, În apărarea sfintelor icoane. Dosarul unei rezistențe teologice, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2017, p. 323.

[14] Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Comisiei de Pictură Bisericească..., cap. I, art. 4, 2, a, p. 5.

Foto credit: Basilica.ro / Mircea Florescu

basilica.ro